

Brtková, Kamila

K otázce prekladu prechodníkov do slovenčiny

Opera Slavica. 2004, vol. 14, iss. 2, pp. 20-31

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/117817>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K OTÁZKE PREKLADU RUSKÝCH PRECHODNÍKOV DO SLOVENČINY

Kamila Brtková

Otázka prekladu ruských prechodníkov do slovenčiny je v prekladateľských kruhoch pertraktovaná a treba povedať, že nie celkom uspokojivo riešená. Odpovede na ňu hľadajú nielen začínajúci prekladatelia, ale aj tí, ktorí zbierajú skúsenosti v tejto oblasti už dlhé roky. V gramatikách a v inej jazykovednej literatúre, rovnako ako aj v teórii translatológie, síce nachádzame isté konštatovania, no tie sú zväčša čisto teoretické a neriešia konkrétny translatologický problém. Pokúsili sme sa preto priblížiť teóriu praxi a danú problematiku sme skúmali na základe analýzy vybraných viet z diel dvoch ruských klasikov Michaila Zoščenka a Nikolaja Vasilieviča Gogoľa v preklade renomovaných slovenských prekladateľov Jána Ferenčika a Viery Marušiakovej. Sledovali sme, ako si prekladatelia poradili s prechodníkmi v ruských vetách, teda ako ich interpretovali v slovenčine. Vzorku tvorí celkovo 162 viet s prechodníkom. Syntézu výskumu podávame v tabuľke, ktorá prehľadne uvádza spôsoby prekladu a ich percentuálne zastúpenie v prebádanej vzorke.

1. Veta v kontexte interpretácie

Tvorivý prekladateľ je rovnocenným tvorcom umeleckého diela, lebo kvalitu literárneho diela ovplyvňuje rovnako ako sám autor. Od autora sa očakáva hodnotné umelecké štylizovanie a od prekladateľa to isté, len na základe predlohy a jej následnej interpretácie. Aby sa preklad naozaj vydaril, treba sa pridržiavať istých pravidiel, ktorých ovládanie je predpokladom nielen vynikajúcej znalosti jazyka originálu, ale aj cieľového jazyka. Prácu prekladateľa teda determinujú teoretické aj praktické znalosti oboch jazykov, a to aj z oblasti jazykových disciplín, akými sú morfológia a syntax.

Potreba reprodukovat' myšlienky predlohy jazykom, ktorý sa niekedy poddáva len násilím, si vyžaduje uplatnenie množstva tvorivých prístupov. Často vznikajú rozličné kompromisné jazykové prostriedky ako riešenie konštrukcií či väzieb, ktorým v slovenčine chýbajú autochtónne ekvivalenty. Na preklenutie priepasti medzi výrazovými prostriedkami dvoch jazykov si prekladatelia veľa ráz vytvárajú vlastné štylistické klišé. Takéto autorské konštrukcie neraz nesú stopy prekladateľovho úsilia „prepašovať“ do cieľového jazyka myšlienkové obraty, ktoré sú mu cudzie. Preložený text potom zvyčajne rozoznáme na prvý pohľad práve podľa častého výskytu niektorých konštrukcií, ktoré sú v slovenčine síce gramaticky a štylisticky správne, no predsa len neprirodené.

1. 1 Diferentné ponímanie interpretácie v procese prekladu

Už sme spomenuli, že ak má prekladateľ správne aplikovať vedomosti a skúsenosti z jednotlivých jazykových disciplín, musí najprv predlohu správne dešifrovať. Literárny komunikát si vyžaduje vo fáze vnímania textu automatické kroky, v ktorých si prekladateľ ozrejmí jeho osobitosť, selektívne a interpretatívne odhadne medzikultúrny vzťah medzi subjektívnym pohľadom na svet a autorovým cudzím videním sveta či kultúrnym kontextom. J. Levý (Levý 1998, 59) považuje interpretáciu za súčasť druhej fázy prekladateľskej činnosti, čo je však diskutabilné. Ved' aj J. Vilikovský zdôrazňuje, že „interpretácia je súčasťou prvej, recepcnej fázy a všetky prekladateľské aktivity stavajú práve na nej“ (Vilikovský 1982, 162). Každá recepcia diela pravdaže vyvoláva nejaký estetický zážitok, či už pozitívny alebo negatívny, ktorý je vlastne predpokladom interpretácie. Intenzitu či mieru zážitku determinuje individuálna skúsenosť percipienta. Práve spomínaná primárna interpretácia zohráva pri preklade literárneho textu najkľúčovejšiu úlohu. Prekladateľ, ktorý je najprv čitateľom, stavia práve na tomto prvotnom estetickom zážitku. Prvotná recepcia diela vyvoláva isté subjektívne východiská, ktoré napokon ovplyvnia výsledné dielo.

1. 2 Interpretačné východiská

Ak vychádzame z textu, čo je podľa J. Mistríka „jazykovo-tematická štruktúra so zámerným usporiadaním výpovedí, ktorým sa vyjadruje relatívne uzavretý myšlienkový komplex“ (Mistrík 1989, 401), treba pripomenúť, že pri texte ide o výpovede, a nie o vety. Vetnú a nevetnú výpoveď chápeme ako najmenšiu situačne zakotvenú jednotku prehovoru. Medzi výpoveďou a textom je plynulý prechod, no aj tak nesmieme zabúdať, že text je myšlienkovým celkom, kým výpoveď iba jeho časťou. Napríklad situačná elipsa: „*Prosím!*“ je výpoveď, ktorá má vetnú konštrukciu, aj keď je ako veta neúplná, ale ako výpoveď je úplná. Opiera sa o konkrétnu situáciu, a preto je zrozumiteľná. „S nadväznosťou výpovede na situáciu úzko súvisí najjednoduchší syntaktický rekurzívny prostriedok – juxtapozícia. Poznáme ju práve z vetnej syntaxe – pri signalizovaní príslušnosti atribútu alebo pri signalizovaní zlučovania. Juxtapozícia sa vyskytuje najčastejšie v rozprávaní – rozprávanie je totiž lineárne, kým výkladový text je priestorový.“ (Mistrík 1988, 295) Pri formovaní výpovede, ktorá sa má preniesť k adresátovi, platí všeobecná, nielen jazyková zásada – vychádzať od známeho k neznámemu. Výpoveď treba významovo a gramaticky organizovať a dať jej takú podobu, aby bola adresátovi zrozumiteľná a správne pochopená.

1. 2. 1 Sloveso ako najdôležitejší vetotvorný segment

Sloveso so svojim atribútom – príslovkou či podstatným menom sa môže klásť oproti menným výrazom vo vete do protikladu takto: čím viac významov sloveso obsahuje, tým menej neslovesných faktorov znesie veta. A naopak, čím je veta nasýtenejšia pojmovo, mennými faktami, tým menej významnú úlohu hrá vo vete sloveso. Podrad'ovacie súvetie sa môže transformovať ešte do zovretejšej podoby, a to vtedy, ak sa jedna veta – vedľajšia – zmení na polovety prostredníctvom zmeny

určitého slovesa na neurčité sloveso. Namiesto *keď prišiel, povedal* sa použije *príduc povedal* alebo namiesto *keď prichádzal, vrel* sa použije *prichádzajúc vrel*. Zmena, ako vidieť, nastáva v tom slovese, ktoré reprezentuje vedľajšiu, čiže nie hlavnú, ale sprievodnú vetu. Sloveso, ktoré má v súvetí určitý tvar, sa mení na neurčité. Celá koštrukcia s prechodníkom sa úzko pripája k hlavnej vete, alebo lepšie povedané k slovesu hlavnej vety. Prechodník vykonáva funkciu atribútu celej vety, bez nej nemôže v prejave existovať. Sloveso v určitom tvare je gramaticky presne určené, a to kategóriou osoby, čísla, času, spôsobu, vidu a slovesného rodu. V prechodníku však väčšinu z týchto kategórií stráca, ponecháva si iba kategóriu vidu a času.

Sloveso sa teda javí ako základný prvok výpovede, a to nielen preto, že pomenúva deje, stavy, ale najmä pre intenciu slovesného deja – schopnosť slovesa spájať sa so substantívami na základe intencie deja. Eugen Pauliny charakterizuje intenciu ako „smerovanie slovesného deja na substantívum, s ktorým sa tesne syntagmaticky viaže, týka sa pri slovesnom predikáte spojenia subjektu s predikátovým slovesom a objektu s predikátovým slovesom.“ (Pauliny 1981, 151) V tejto lexikálno-gramatickej kategórii sa odráža tranzitná povaha slovesa: dej vychádza od istého činiteľa, agensa a zasahuje istú substanciu, paciensa. Sloveso je dôležitým prvkom pri formovaní výpovede nielen pre schopnosť vyjadrovať intenciu deja, ale aj pre schopnosť vyjadriť predikáciu, ktorá nesporne patrí k základným prostriedkom kognitívnej funkcie jazyka.

1. 2. 2 Veta ako súčasť komunikátu

Človek vníma svet zmyslami a v jeho vedomí sa formujú myšlienky ako odraz objektívnej skutočnosti, ktorú človek vyjadruje prostredníctvom reči a jazyka. Podávateľ vyjadruje myšlienky tak, že používa slová a istým spôsobom ich usporadúva. Ide o pomenovacie a vetotvornú činnosť. Podávateľ si teda zvolí isté konkrétne pomenovacie prostriedky – slová – a potom ich spája do uzatvoreného celku, čím vznikajú vety. Jedna a tá istá výpoveď sa môže realizovať viacerými spôsobmi. Ľubovoľnú udalosť môžeme opísať „suchými“ vetami informatívneho charakteru, alebo ju môžeme opísať ako podklad pre umelecký prejav. O tej istej veci možno hovoriť veľmi stručne v titulku, alebo obsírne v diskusii. Prekladateľ sa pri svojej práci usiluje interpretovať výpoveď tak, aby zachoval jej rozsah, podobu, ale najmä informáciu, ktorú nesie.

Ak má východiskový komunikát plynúť hladko, bez zjavných defektov a nevhodne použitých jazykových prostriedkov, prekladateľ musí správne dešifrovať slová a venovať náležitú pozornosť vetotvorbe. V. V. Vinogradov charakterizoval vetu ako „najmenšiu gramaticky usporiadanú, významovo ucelenú a intonačne uzatvorenú jednotku jazykového prejavu, ktorou sa vyjadruje vzťah ku skutočnosti.“ Veta je teda útvor gramaticky a lexikálne nerovnorodých zložiek, ktoré sú v relatívne hierarchickom vzťahu. Hierarchia je daná kontextom aj vnútornými zákonitostami. Vety tvoria súvislý jazykový prejav. Prekladateľ by si pri vetotvornej činnosti mal uvedomiť, že každá veta ako konkrétna výpoveď musí podľa J. Orlovského (Orlovský 1971, 13–14):

1. Vyrastať zo skutočnosti alebo súvisieť s kontextom. Vety, ktoré sa neopierajú o ucelený prejav, nebývajú zrozumiteľné.
2. Označovať nejaký vecný obsah, myšlienku.
3. Odzrkadľovať postoj hovoriaceho ku skutočnosti, o ktorej sa vo vete hovorí.
4. Vyjadrovať vzťah podávateľa k prijímateľovi (k čitateľovi), t. j. podávateľ obsah vety oznamuje, pýta sa ňou, prostredníctvom nej rozkazuje, prípadne si niečo želá.
5. Vznikať podľa platných pravidiel gramatickej stavby jazyka, čo znamená, že podávateľ musí správne zvolené slová dávať do vzťahov (prisudzovanie, určovanie, priraďovanie), a tak stavať vety.

2. Prechodník ako potenciálny segment prekladu

Prekladatelia riešia problém prekladu ruských prechodníkov rôznymi spôsobmi: buď sa prechodníkom úzkostlivo vyhýbajú, lebo sa domnievajú, že sú to v slovenčine už zastarané, mŕtve tvary, alebo majú tendenciu nahrádzať prechodník prechodníkom a používajú ho aj na miestach, kde slovenčina dáva prednosť iným výrazovým prostriedkom. Preto považujeme za potrebné ujasniť si miesto prechodníkov vo výstavbe vety v oboch jazykoch, ich vzťah k ostatným funkčne blízkym jazykovým prostriedkom. Rovnako si našu pozornosť zasluguje aj ich význam a slohová funkcia. Len tak môže prekladateľ s istotou rozhodovať o ich preklade a použití, či adekvátnej náhrade v slovenskom texte.

2. 1 Funkcie ruských prechodníkov

Prechodníky v ruštine, rovnako ako v slovenčine, slúžia najmä na vyjadrenie sprievodných, súčasne prebiehajúcich dejových okolností, ktoré sa vzťahujú na rovnaký podmet ako hlavný dej. Slovesný dej prechodníka ako dej vedľajší, podružný, súvisí s dejom prísudkového jadra, alebo ho bližšie určuje či vysvetľuje. Túto úlohu prechodníkov možno vysvetliť na príklade porovnania s významovo podobnými jazykovými prostriedkami. V oboch jazykoch sú to vedľajšie vety priraďovacie a podraďovacie alebo väzby so substantívami, adjektívami a adverbiami.

Prekladateľ si pri preklade z ruštiny do slovenčiny môže vyberať až z piatich spôsobov, ako ruský prechodník interpretovať do slovenčiny. Vzťah dvoch dejov môže byť odstupňovaný – z voľného spojenia dvoch rovnocenných jadier sa postupne môže stať spojenie čoraz tesnejšie, pričom jedno dejové jadro je zatláčané do úzadia a mení sa na príznač základného deja.

Prechodníky sú jedným z článkov tejto reťaze jazykových prostriedkov. Na rozdiel od spojenia priraďovacími a podraďovacími vedľajšími vetami prechodníky podriaďujú jeden dej druhému a vytvárajú tak užšie spojenie výrazových prostriedkov, hoci isté prvky dejovosti si zachovávajú. V tejto základnej funkcii sa prechodníky používajú vo všetkých slovanských jazykoch a ako zvláštne slovesné tvary existujú aj vo väčšine ostatných jazykov. Pre zaujímavosť uvedme, že „v indoeurópskych jazykoch sa vyvinuli pomerne nedávno. V klasickej latinčine, gréčtine, v góťtine či v staroslovenčine by sme ich vôbec nenašli. Ich vznik nesporne

súvisí so zdokonaľovaním stavby jazyka, a to najmä s potrebou písomnej podoby reči presnejšie vyjadriť súvislosť a zložitost' dejov.“ (Oktábec 1953, 275) V systéme každého jazyka majú prechodníky rôzne zvláštnosti, a to nielen po stránke tvarovej, ale aj štylistickej a významovej. Rozsah ich používania sa mení s konkrétnym historickým vývinom každého jazyka, a preto je odlišný aj v takých príbuzných jazykoch, akými sú slovenčina a ruština.

„V ruštine rozoznávame dva typy prechodníkov: prechodníky tvorené od nedokonavých sloviess *читаю, неся, видя, крича...* a prechodníky tvorené od dokonavých sloviess *прочитав, увидев, принесии, засмеявшись, подойдя, возвратясь...* Nedokonavé prechodníky sa používajú predovšetkým tam, kde treba vyjadriť, že sprievodný dej prebieha súčasne s hlavným dejom: *он идет, не останавливаясь; он шел, шел не останавливаясь; он пойдт, не останавливаясь.*“ (Oktábec 1953, 260) Dokonavé prechodníky slúžia hlavne na vyjadrenie deja, ktorý predchádza hlavnému deju: *отдохнув, мы продолжали путь; отдохнув, мы продолжаем путь; отдохнув, мы будем продолжать путь.*

2. 2 Základné znaky ruských prechodníkov

Výraznou zvláštnosťou ruských prechodníkov je ich neohybnosť. Aj napriek tomu, že ruské prechodníky svoj vzťah k podmetu morfológicky nevyjadrujú a majú len jeden tvar, ľahko sa dá určiť podmet, ku ktorému sa prechodníková väzba vzťahuje, a to aj v prípadoch, keď sa prechodník nachádza v zložitom súvetí medzi dvoma vetami s rôznymi podmetmi. Omyly tohto druhu sa vyskytujú v prekladoch veľmi zriedkavo. Okrem toho sú v ruštine skupiny sloviess, ktoré v sústave svojich tvarov prechodníky vôbec nemajú. Prechodník sa netvorí napríklad od sloviess *рвать, мать, мочь, печь...* Zastarané tvary *пришедши, пиша, приобретши* sa však často vyskytujú napríklad v literárnych dielach 19. storočia.

2. 3 Štylistické uplatnenie ruských prechodníkov

Prechodník sa v ruskom jazykovom systéme uplatňuje vo všetkých jazykových štýloch. Nachádzame ho v umeleckom, náučnom aj hovorovom štýle. Rovnako sa vyskytuje aj vo všetkých vrstvách jazyka a považujeme ho za neutrálny výrazový prvok. Menej sa však uplatňuje v hovorenej reči než v písomnej podobe jazyka. Je to prirodzené, lebo písomné vyjadrovanie častejšie používa tesnejšie spojenia a zložitejšie vetnú stavbu. V rámci písaného jazyka nachádzame pri používaní prechodníka rozdiel medzi umeleckým jazykom a jazykom odbornej literatúry, kde sa prechodník využíva ešte rozmanitejšie. Dokonca ani v slohu rôznych spisovateľov nemá prechodník rovnaké postavenie. Niektorý ho nadužíva, iný zasa nepoužíva skoro vôbec alebo len veľmi sporo. Tak napríklad opisy prírody N. V. Gogoľa sú iné, ako opisy u I. S. Turgeneva alebo M. Gorkého. Gogol' a Gorkij obľubujú bohaté, košaté vety, kde sa prechodníky uplatňujú veľmi často, kým Turgenev, práve naopak, používa jednoduché vety a prechodníkom sa takmer úplne vyhýba.

Prechodník sa tiež môže nachádzať v nerovnakej miere v rozličných literárnych dielach toho istého spisovateľa. Pri pozornom čítaní a vyhľadávaní prechodníkov v poviedkach Michaila Zoščenka v origináli sme zistili, že napríklad v dielku

Последнее Рождество alebo *Рассказ про пона* nachádzame prechodníky v hojnom počte, no napríklad v poviedke *Случай с римским напои* či *Чёрт* sa nevyskytujú vôbec. Prvé dve poviedky sú totiž umeleckým rozprávaním, ktoré vyslovil ako vlastný prejav sám spisovateľ a pokladáme ich za autorskú reč.

2. 4 Prechodníky v slovenčine

V modernej slovenčine sa prechodník používa iba veľmi obmedzene. V hovorenej podobe jazyka sa vôbec nepoužíva a v písomnej sa v porovnaní s ruštinou vyskytuje naozaj len zriedka. Výskyt prechodníkov v slovenskej krásnej literatúre je podmienený štýlom toho-ktorého autora. Starší autori, ako napríklad Kalinčiak, používali prechodník v oveľa väčšej miere ako súčasníci D. Mitana či T. Keleová-Vasilková. Mnohí dnešní autori sa totiž snažia vyjadrovať zjednodušene, prostredníctvom viet sa uvoľnenou stavbou, a tak čo najviac priblížiť písanú reč hovorenej podobe jazyka, ktorá je stručnejšia. Treba ešte pripomenúť, že v slovenskej krásnej literatúre sa prechodník využíva predovšetkým vo vetách, ktoré uvádzajú priamu reč. Tu má prechodníková väzba vyjadriť činnosť hovorenia a sprievodné dejové okolnosti čo najúspornejšie, aby uvádzacia veta neprevážila priamu reč. Inak sa prechodníky vyskytujú hlavne v širokom, pokojnom rozprávaní, v opisoch okolností a situácií.

Pri štúdiu ruských originálnych textov a ich prekladov sme sa presvedčili, že prekladatelia interpretujú prechodníky podľa toho, ako sa im to práve hodí, ako im to za daných okolností hovorí jazykový cit a predpisujú jazykové pravidlá. Je pravdepodobné, že desať prekladateľov by rovnaký prechodník v tej istej vete preložilo viacerými spôsobmi, a to aj napriek výsledkom výskumu, ktoré by zvädzali použiť taký či onaký spôsob. Z toho vyplýva, že prekladateľ by mal byť aj lingvistom. Rozdiel medzi prekladateľom lingvistom a nelingvistom je v stupni uvedomelého prístupu k procesom rečotvorby a k zákonitostiam vzťahov konfrontovaných jazykov. Keď pritom ide o konfrontáciu blízkyh, príbuzných jazykov – tak ako v našom prípade ruštiny a slovenčiny – stupeň interferenčného tlaku je vysoký. Prekladateľ – lingvista je preto vo výhode, keďže vedomou kontrolou môže zabrániť „prenosu akcentu“, ku ktorému prirodzene pri interpretácii dochádza. Veď jazyková forma prekladu pôsobí o to lepším dojmom na percipienta, o čo adekvátnejšie podáva všetky stránky originálu a o čo presnejšie zodpovedá svojou stavbou jeho rodnému jazyku.

3. Preklad ruských prechodníkov hlavnou vetou

Spomenuli sme, že ruské prechodníkové väzby sú v ruskom texte hocikakého druhu vysoko frekventované. Ich početnosť sa dá ľahko overiť, stačí si do rúk zobrať akýkoľvek ruský literárny text, alebo vysoko odborný článok, napríklad z oblasti strojnictva či fyziky. No ani zďaleka nemôžeme všetky ruské prechodníkové väzby prekladať slovenskými prechodníkmi.

Existuje širšia paleta možností prekladu prechodníkov. Prvou, a podľa nášho výskumu aj najbežnejšou, je preklad hlavnou vetou, ktorú k predchádzajúcej vete pripájame spojkou *a*, slovom *pritom*, *zaraz*, *a tým* a podobne. Vo vzorke 162 viet s prechodníkom, ktoré sme vybrali z poviedok Michaila Zoščenka a noviel Nikolaja

Vasilieviča Gogol'a, uplatnili prekladatelia Ján Ferenčík a Viera Marušiaková najčastejšie tento variant prekladu – bez ohľadu na to, či ide o prechodník prítomný alebo minulý – a to v 76 prípadoch. Faktom je, že pri uplatnení uvedeného spôsobu prekladateľ prakticky odstraňuje podradenosť deja vyjadreného prechodníkom. V našom prípade však ide o umelecký text, nemusíme sa teda tomuto spôsobu prekladu brániť. V odbornom štýle sa však podradenosť jedného deja druhému usilujeme zachovať. Ako príklad uplatnenia metódy prekladu ruského prechodníka pomocou hlavnej vety na ukážku vyberáme jednu vetu:

Он сидел на стуле и, покачиваясь в такт, пел „Рождество твое“. (M. 3.)
Sedel na stoličke, pohojďával sa do taktu a spieval „Narodil sa Kristus Pán“. (J. F.)

4. Vedľajšia veta ako ďalšia translátologická alternatíva

Vhodným spôsobom prekladu ruských prechodníkov do slovenčiny je aj preklad pomocou vedľajšej vety. V analyzovaných originálnych literárnych textoch sme nachádzali vety s prechodníkom, kde prekladatelia volili preklad prostredníctvom vedľajšej vety príslovkovej časovej, príslovkovej vety spôsobovej, príslovkovej vety dôvodovej, príslovkovej vety príčinnej, pomocou vedľajšej vety prívlastkovej a napokon využitím vedľajšej vety podmetovej.

4. 1. Preklad vetou časovou

Ak prechodníky prekladáme týmto spôsobom, spravidla je najvhodnejší preklad časovou vetou, ktorá môže vystihnúť predčasnosť jedného z dejov alebo ich súčasnosť.

Príslovková veta časová – temporálna zastupuje príslovkové určenie času hlavnej vety a sputujeme sa na ňu ako na príslovkové určenie času: *kedy? odkedy? dokedy? ako dlho?* a býva uvedená spojkami: *keď, až keď, až, ako, kým, dokým, pokým, až kým, že, kedykoľvek, dokiaľkoľvek, práve keď, zatiaľ, pokiaľ, dokiaľ, čo, sotva, sotvaže, nech, že, lež, prv, než, len čo, skôr ako, ledva, náhle, odkedy*. Vyskytujú sa aj súvzťažné spojky: *až potom – keď, až vtedy – keď, až keď – vtedy, ako – hneď, až – potom, kedykoľvek – vždy, keď – hneď, pokiaľ – vždy, ledva – už, sotva – už, sotva – tu, dokiaľ – kým, len čo – už, keď – tu, keď – vtedy, keď – tak, prv – než, skôr – ako*.

Z nášho výskumu vyplynulo, že tento spôsob je druhým najpoužívanejším. Prekladatelia ho uplatnili až v 23 prípadoch. V uvedených vetách prevažuje časová spojka *keď*: Na ilustráciu uvádzame opäť jednu vetu:

Может, Иван Савич, выйдя на улицу, слишком распарился от волнения, перепрел, и с потом у него вышла болезнь наружу. (M. 3.)
Je možné, že Ivan Savič, keď vyšiel na ulicu, príliš sa spotil od vzrušenia, obľiala ho vara a potom vyšla z neho aj choroba. (J. F.)

4. 2 Preklad spôsobovou vetou

Príslovková veta spôsobová – modálna vyjadruje príslovkové určenie spôsobu hlavnej – nadradenej – vety a sputujeme sa na ňu otázkou *ako?*

Príslovkové vety spôsobové sú dvojaké, a to buď prirôvnávacie – komparatívne, ktoré sa uvádzajú jednoduchými alebo súvzťažnými príslovkami a spojkami, napríklad *ako, s'a, než, tak, že, akoby, tak – ako, koľko – toľko, toľko – koľko, koľkokoľvek – toľko, čím – tým, tým – čím...* alebo účinkové – konzekutívne, ktoré sa uvádzajú spojkami, príslovkami, a to aj súvzťažnými – *až, že, aby, ako len, tak – že, tak – aby, tak – až, toľko – že, toľko – až, ...* Našli sme iba štyri prípady, keď je spomínaným druhom vedľajších viet v slovenskom preklade nahradený ruský prechodník. Uvádzame jednu z nich:

Со страхом вперил он пристальнее глаза, как бы желая увериться, что это вздор. (H. Г.)

So strachom sa zahľadel na plachtu pozornejšie, akoby sa chcel presvedčiť, že je to nezmysel. (V. M.)

4. 3 Preklad vetou účelovou

Pri použití prechodníkov sloviess, ktoré vyjadrujú účelovosť (*желать, намереваться, стараться...*) môžeme ruskú prechodníkovú väzbu prekladať pomocou vedľajšej vety účelovej, prípadne dôvodovej.

Príslovková veta dôvodová – kauzálna vyjadruje príslovkové určenie dôvodu hlavnej vety a spytujeme sa na ňu ako na príslovkové určenie príčiny otázkou *prečo?, z akého dôvodu?, pre akú príčinu?* Najčastejšie sa tento druh vedľajšej vety pripája k hlavnej vete:

1. jednoduchými spojkami: *lebo, lebo veď, bo, že, keďže, aby, keď, kedy, či, čo, ako že, pretože...*

2. súvzťažnými spojkami: *preto – lebo, preto – že, zato – že...*

3. bezspojkové i hlavnou vetou.

Najčastejšie vedľajšia veta nasleduje po hlavnej vete a uvádza sa spojkami alebo vedľajšia veta stojí so spojkou na začiatku súvetia, takže formálne spojka vedľajšiu vetu s hlavnou nespája.

Z nášho výskumu vyplýva, že preklad ruského prechodníka do slovenčiny vedľajšou vetou dôvodovou je zriedkavý. Z celej vzorky viet sme takýmto spôsobom našli preložené iba štyri vety, tu je jedna z nich:

Дверь была открыта, потому, что хозяйка, готовя какую-то рыбу, напустила столько дыму в кухне, что нельзя было видеть даже и самых тараканов. (H. Г.)

Dvere boli otvorené, lebo domáca práve piekla rybu a tak načmudila v kuchyni, že nebolo vidieť ani len šváby. (V. M.)

4. 4 Preklad vedľajšou vetou príčinnou

Príslovková veta príčinná, a to cieľová – finálna, vyjadruje cieľ toho, čo sa chce dosiahnuť dejom hlavnej vety. Spytujeme sa na ňu otázkou *prečo, za akým cieľom?* Vedľajšie vety cieľové sa uvádzajú spojkami: *aby, žeby, že, nech, čo, ako – vo funkcii spojky.*

Okrem jednoduchých spojok sa používajú v podrad'ovacom súvetí s vedľajšou vetou finálnou aj súvzťažné spojky, a to tak, že prvá časť je vo vete hlavnej a druhou časťou súvzťažnej spojky *aby* sa uvádza vedľajšia veta cieľová. Týmto spôsobom prekladatelia preložili len dve vety, tu je jedna z nich:

Стараясь утишить сколько-нибудь душевное волнение и расколыхавшуюся кровь, которая билась напряженным пульсом по всем его жилам, он подошел к окну и открыл форточку. (H. Г.)

Aby si trochu utišil rozrušenú myseľ a rozbúrenú krv, ktorá mu prudko pulzovala vo všetkých žilách, šiel k obloku a otvoril vetráček. (V. M.)

4. 5 Preklad vedľajšou vetou prívlastkovou

Ruský prechodník je možné prekladať do slovenčiny aj *prívlastkovou* – *atributívnou* vetou. Na atributívnu vetu sa sputujeme ako na prívlastok otázkou, ktorá je sformulovaná z hlavnej vety a v odpovedi je vedľajšia veta.

Vzťažná prívlastková veta sa uvádza vzťažným zámenom alebo vzťažnou príslovkou *ktorý, čo, kto, aký, či, ako, kde, skade, kade, kadiaľ...* V našom prípade prekladatelia pri preklade uplatnili vzťažné zámeno *ktorý* a *čo*, a to v štyroch zo 162 viet. Uvádzame jednu z nich:

Сияние месяца, озаривши комнату, упало и на него и сообщило ему странную живость. (H. Г.)

Mesačný svit, čo ožiaril izbu, padol aj na portrét a dodal mu čudnú živosť. (V. M.)

4. 6. Preklad vedľajšou vetou podmetovou

Iba v dvoch prípadoch sme zaznamenali interpretáciu ruského prechodníka prostredníctvom *podmetovej vedľajšej vety*, ktorá zastupuje podmet hlavnej vety. Sputujeme sa na ňu otázkou *kto? čo?* spolu s hlavnou vetou. Podmetová veta je najčastejšie uvádzaná vzťažným zámenom *kto, čo* a spojками *že by, že aby, či, ked, ako, akoby, keby, kde, kedy, prečo* a málokedy aj vzťažnou príslovkou *kým*. V dvoch vetách, ktoré sme našli, sa uplatnilo súvzťažné spojenie *každý – kto*, pre nedostatok miesta však uvádzame len jednu z nich:

Встречаясь с ним на улице, невольно чувствовали страх. Пешеход осторожно пяtilся и долго еще озирался после того назад, следя пропадавшую вдаль его непомерную высокую фигуру. (H. Г.)

Každý, kto sa s ním stretol na ulici, nevdokaj pocítil strach, opatrne sa mu vyhol a potom sa ešte dlho obzeral za nápadne vysokou postavou, strácajúcou sa v diaľke. (V. M.)

5. Prekladanie ruských prechodníkov prechodníkom

Naš výskum ukázal, že len 12 ruských viet s prechodníkom zo 162 preložili prekladatelia pomocou prechodníka. Z výskumu vyplýva, že použitie tohto spôsobu prekladu závisí od štýlu prekladateľa. Kým Ján Ferenčík oveľa častejšie prekladá prechodník prechodníkom, Viera Marušiaková sa mu skoro úplne vyhýba a uplatňuje

iné, už spomenuté ekvivalenty. Hoci je prechodník v slovenčine iba veľmi málo používaný, nemôžeme povedať, že by to bol mrtvy, zastaraný tvar. Ved na niektorých miestach sa priam žiada a takéto použitie je flexibilnejšie než jeho nahradenie hlavnou či vedľajšou vetou. Prekladateľ, ktorý zvažuje, či prechodník v slovenskej vete použiť alebo nepoužiť, nerozhoduje sa na základe nejakého pravidla. Dá sa povedať, že je to skôr otázka jazykového citu, zmyslu správne interpretovať a vystihnúť danú vetu so všetkými jej aspektmi. Ako príklad uvádzame jednu z viet:

И, зевая и сплевывая, стал свертывать папироску. (M. 3.)

Zívajúc a odpľúvajúc, začal si krútiť cigaretu. (J. F.)

6. Ostatné spôsoby prekladu ruských prechodníkov

6. 1 Preklad prostredníctvom prídastí

Ruské prechodníky, ktoré vyjadrujú príznak deja slovesného prísudku, môžeme prekladať aj s použitím prídastí. Konštrukcie s prídastím, teda so slovesnými prídavnými menami, si zachovávajú značnú mieru dejovosti a vyjadrujú sekundárne deje. Sú synonymné so vzťahnými prívlastkovými vetami, ale polovetná konštrukcia je v porovnaní s vedľajšou vetou kondenzovanejšia. Považuje sa za prostriedok syntaktickej kondenzácie.

Prekladatelia využili tento translátologický variant v siedmich prípadoch, uvádzame jeden z nich:

А барышня сама стоит посиневши и хрипунт уже. (M. 3.)

Ale slečna sama stojí celá zelená a už chrčí. (J. F.)

6. 2 Preklad pomocou predložkových pádov

Využitie predložkových pádov pri preklade ruských prechodníkov je veľmi častým javom. Takáto interpretácia v slovenčine zefektívňuje vyjadrovanie, a pritom sa z významu komunikátu nič nestráca.

Prepozície vyjadrujú v determinatívnom spojení tvaru slovesa s pádmi podstatných mien a zámen predmetové alebo príslovkové vzťahy. V determinatívnom spojení substantíva a adjektíva s nepriamymi pádmi podstatných mien a zámen vyjadrujú prívlastkové (pri substantívach), príslovkové a predmetové vzťahy (oba pri adjektívach). Vzhľadom na subjekt môže byť predložkový pád menným prísudkom alebo doplnkom. Využívajú sa najmä predložkové spojenia ako *pri pohľade*, *s úsmevom*, *bez ohľadu na to*, *v rukách*, *s myšlienkou* a ďalšie:

Možno povedať, že prekladatelia majú tento spôsob v obľube, veď zo 162 viet takto preložili Viera Marušiaková a Ján Ferenčík 28. Napríklad:

Плачет матушка обильно, на попа глядючи. (M. 3.)

Порка плаче, слзы ю залиевajú pri pohľade на попа. (J. F.)

Záver našej štúdie tvorí štatistický prehľad výskumu v tabuľke, ktorá prehľadne uvádza spôsoby prekladu ruských prechodníkov do slovenčiny spolu s údajom o počte a percentuálnom zastúpení jednotlivých spôsobov prekladu v celom skúmanom texte.

7. Štatistický prehľad výskumu

Translatologická alternatíva	Počet	Percentuálne zastúpenie
Preklad hlavnou vetou	76	46, 91 %
Preklad predložkovými pádmi	28	17, 28 %
Preklad vedľajšou vetou časovou	23	14, 19 %
Preklad prechodníkom	12	7, 40 %
Preklad prídavnými	7	4, 32 %
Preklad vedľajšou vetou príslovkovou spôsobovou	4	2, 47 %
Preklad vedľajšou vetou príslovkovou dôvodovou	4	2, 47 %
Preklad vedľajšou vetou prívlastkovou	4	2, 47 %
Preklad vedľajšou vetou príslovkovou príčinnou	2	1, 23 %
Preklad vedľajšou vetou podmetovou	2	1, 23 %
Skúmaný počet ruských viet s prechodníkom	162	100 %

Literatúra:

- BALÁŽ, G. – ČABALA M. – SVETLÍK, J.: Gramatika ruštiny; SPN, Bratislava 1995, s. 201
- CULLER, J.: Saussure; Archa, Bratislava 1993, s. 119
- DVONČ, L. – HORÁK, G. – MIKO, F. – MISTRÍK, J. – ORAVEC, J. – RUŽIČKA, J. – URBANČOK, M.: Morfológia slovenského jazyka, Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1966, s. 895
- HABURČÁK, T. a kol.: Ruská gramatika; SPN, Bratislava 1968, s. 153–154
- LETZ, B.: Gramatika slovenského jazyka, Bratislava 1950, s. 333
- LEVÝ, J.: Umění překlada; Ivo Železný, Praha 1998, s. 59
- MIKA, M.: Stručný prehľad ruskej morfológie, UMB, Filologická fakulta, Banská Bystrica 1997, s. 89–91

- MISTRÍK, J.: Kapitoly zo štylistiky; Obzor, Bratislava 1977, s. 295
- MISTRÍK, J.: Štylistika; SPN, Bratislava 1989, s. 401
- OKTÁBEC, V.: O překládání ruských přechodníkových vazeb; In: *Kniha o překládání*, Praha 1953, s. 258–279.
- ONDRUŠ, Š. – SABOL, J.: Úvod do štúdia jazykov; SPN, Bratislava 1987, s. 328
- ORLOVSKÝ, J.: Slovenská syntax; Obzor Bratislava, 1971, s. 13–14
- PAULINY, E.: Slovenská gramatika; SPN Bratislava 1981, s. 151, 195–196
- RICOEUR, P.: Teória interpretácie: Diskurz a prebytok významu; Archa, Bratislava 1997, s. 135
- RUŽIČKA, J.: O používaní prechodníkov, Slovenská reč 21 (1956), s. 291
- VILIKOVSKÝ, J.: Preklad ako proces: (Interpretácia – koncepcia – reprodukcia). *Revue svetovej literatúry*, 18, 1982, č. 1, s. 161–171
- БУЛАХОВСКИЙ, Л. А.: Исторический комментарий к литературному русскому языку, Киев 1939, с. 170
- БУЛАХОВСКИЙ, Л. А.: Русский литературный язык первой половины XIX века, Москва 1954, с. 133
- ВИНОГРАГОВ, В. В.: Русский язык; Москва 1947, с. 384–390
- ВИНОГРАГОВ, В. В. (ред.): Грамматика русского языка, АН СССР, Москва 1952, I с. 522–523, 532–533
- ГАЛКИНА-ФЕДУРЮК, Е. М.: Современный русский язык, часть II, Морфология и синтаксис, Игдательство Московского университета 1964, с. 184–185
- ИСАЧЕНКО, А.: Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. *Морфология II*; SAV, Bratislava 1960, с. 519–523

Excerptované texty:

- GOGOL, N. V.: Bláznove zápisky; preklad D. Lehutová, V. Marušiaková, Ikar, Bratislava 2002, s. 286
- ZOŠČENKO, M.: Kolotoč; Vydavateľstvo Európa s. r. o., Bratislava 2002, preložil Ján Ferenčík, s. 279
- ГОГОЛЬ, Н. В.: Петербургские повести; Детская литература, Ленинград 1976, с. 140
- ЗОЩЕНКО, М.: Избранное; изд. «Советская Россия», Москва 1989, с. 431
- ЗОЩЕНКО, М.: Исповедь; Издательство «Советская Россия», Москва 1987, с. 322
- ЗОЩЕНКО, М.: Рассказы; Средне-Уральское книжное издательство, 1988, с. 297